

§ 29. Průmyslové sdružování a družstva výdělková a hospodářská.

I. Není oboru hospodářské činnosti, v němž by sdružování bylo nabylo takového rozsahu a takové rozmanitosti forem, jako v průmyslu. Rozeznáváme:

1. sdružení ke společnému provozování průmyslové výroby (veřejné obchodní společnosti, společnosti komanditní, společnosti akciové, společnosti s omezeným ručením), nebo sdružení k částečnému sespolečenštění jednotlivých součástí výrobního procesu (na př. společnému nákupu či prodeji, jako družstva zásobní, skladní a j. svépomočná družstva výdělková a hospodářská);

2. sdružení průmyslových podniků ke společné úpravě výroby a odbytu (kartely, trusty);

3. sdružení ke společnému hájení průmyslových zájmů v oboru veřejnoprávním (zájmová zastupitelstva, jako obchodní a živnostenské komory, řemeslnické komory, živnostenská sdružení, odborné a všeobecně průmyslové spolky a pod.).

II. Družstva výdělková a hospodářská (dle naší zák. terminologie) jsou

svépomočná sdružení s neomezeným počtem členů, v něž sdružují se hospodářsky slabší jednotlivci, aby si spojením pracovních a kapitálových sil zjednali jistých výhod velkovýroby. V průmyslu rozeznáváme dle účelů:

a) družstva zásobní pro nákup suroviny a j. potřeb výrobních ve velkém a k rozprodeji jich mezi členy v drobném: řemeslník, který by jinak byl odkázán na maloobchodníka, obdrží takto suroviny a pomocné látky levněji a v lepší jakosti, zbavuje se závislosti na překupnících a ušetřuje zisk jim jinak plynoucí, aniž musí držeti vlastních značnějších zásob;

b) družstva pro zaopatřování strojů pro dílny jednotlivých členů na splátky a rovněž s úsporou zisku prostředkovatelského; jimi usnadňuje se opatření si alespoň částečně strojní zařízení i těm, jimž by pro nedostatek úvěru přímý nákup stroje v továrně byl znemožněn;

c) družstva skladní (tržnice) ke společnému prodeji výrobků členských na jejich účet v společné tržnici společným orgánem, který po případě i objednávky přijímá a je dle určitého řádu

členům přiděluje; tímto sespolečenštěním odbytu uspořuje malovýrobce nákladů s udržováním vlastního krámu spojených, odbytnost jeho výrobků se zvětšuje a usnadňuje se převzetí větších dodávek (pro úřady, ústavy a p.);

d) družstva strojová ke společnému či střídavému užívání určitých strojů nákladnějších nebo jednotlivcem řídkěji používaných (na př. pro dodávky vojenské obuvi) členy družstva nebo k opatření a používání společných dílen se stroji a zařízením, při čemž jednotliví členové mají i své vlastní provozovny a nepozbývají nikterak své samostatnosti hospodářské;

e) družstva výrobní ke společné výrobě a prodeji výrobků na společný účet a nebezpečí;

f) družstva úvěrní k dosažení snadného a levného úvěru, zejm. provozovacího (záložny, v. shora).

III. Hnutí družstevní vzniklo v létech 1820. nejprve v Anglii podnětem Roberta Owena, který yrhnuv ideu asociací do mass dělnických, stal se tak duševním původcem anglického hnutí kooperativního jako sociálněpolitických, školských a chudinských reform anglických. Hnutí Owenem podněcené mělo původně za účel, aby družstva vyráběla co možná sama předměty vlastní potřeby svých příslušníků, tedy společenstevní organizaci výroby i spotřeby. Pokusy ty se však nezdařily. Pozdější mohutný rozvoj anglického družstevnictví datuje od konsumního společenstva t. zv. pionýrů rochdalských arcí na podkladě ideí Owenových. R. 1844 založilo totiž po nezdařené stávce 28 tkalců flanelu v anglickém městečku Rochdale proslulý potom spolek »počestných pionýrů rochdalských« (equitable pioneers), kteří s nepatrným vkladem po 1 libře sterl. zalžili skromný prodejní krám pro dělnické potřeby, z něhož měla se dalším postupem vyvinouti vlastní výroba prodávaného zboží, a to průmyslová i zemědělská (na zpachtovaných nebo zakoupených pozemcích), stavba dělnických domků a založení kolonií (a v nich i temperance-hotely). Třeba že se neuskutečnilo vše, co očekávali, stal se tento spolek nejskvělejším příkladem svépomoci družstevní pro celý svět. Nové zásady, jež jim dopomohly k úspěchu, byly:

a) prodej výhradně za hotové,

b) prodej nikoliv za ceny nákupní, nýbrž za obvyklé ceny místní, ale ovšem zboží dobré jakosti,

c) rozdělení zisku nikoliv (jako obvykle při podnikcích společen-

ských) dle kapitálové účasti členů (dle počtu podílů družstevních),
nýbrž dle učiněných nákupů,

d) zadržení části zisku pro znenáhlé zavedení výroby.

Příkladem rochdalského v Anglii záhy a hojně následováno zvláště když se družstevní myšlenky chopilo i hnutí křesťansko-sociální, již r. 1850 sdružily se anglické konsumní spolky ve svaz a r. 1863 založily první společné velkonákupní družstvo v Manchesteru, záhy následovalo druhé v Glasgowě pro konsumní družstva skotská, velkonákupní společnosti zřídily si pro přímý nákup zboží sklady ve všech čelnějších zemích světa a přičlenily si časem i výrobní závody pro zboží, jehož měla družstva dostatečný odbyt (již r. 1898 zaměstnávala angl. družstva spotřební ve svých továrnách 12.000 dělníků) R. 1911 čítala družstva anglická přes 2½ mil. členů, měla obrát přes 2¼ miliardy M a přebytek 245·3 mil. M.

Když v počátcích velkopřůmyslového vývoje vystupovala vždy ostřeji sociální protiva mezi podnikateli a dělníky, zdálo se býti vůbec na snadě, aby dělníci sdružením k společné výrobě stali se spolupodnikateli závodů, v nichž pracovní byli činní. Tak vzniklo jako theoretická konstrukce sociálních reformátorů (S a i n t S i m o n a Charles F o u r i e r ve Francii, R o b e r t O w e n v Anglii) družstvo výrobní (kooperativní), jemuž přikládán svrchovaný význam sociálněpolitický, zvl. ve Francii a dočasně i v Německu.

Ve Francii přispěl k rozšíření myšlenky společenstevní r. 1848 L o u i s B l a n c, dle jehož ideí měla býti individuální soutěž odstraněna sdružením se dělnictva jednotlivých odvětví za pomoci státu ve velká družstva výrobní, která zprvu pod státním vedením a později samostatně měla regulovati veškerou produkci. Avšak ani tato výrobní družstva neměla dlouhého trvání.

V Německu F e r d i n a n d L a s s a l l e r. 1863 rovněž požadoval státem podporovaná výrobní družstva dělnická, jimiž se mělo dosíci odstranění individualistické organizace hospodářské, poňt ke skutečnému rozmachu hnutí společenstevního zejm. v živnostnictvu dal však H e r m a n S c h u l z e r. 1850 založením úvěrního družstva v Delitzschu, ukládaje družstvům svépomocným především za cíl přispěti k zachování hospodářské samostatnosti drobného živnostnictva a vtisknuv tak družstvům ráz maloživnostnický, kdežto F. W. R a i f f e i s e n 1864 vyvolával v život hlavně zápůjční p o k l a d n y rolnické, které vskutku v Německu i v Rakousku silněji se rozmohly a k nimž se potom připojila četná zemědělská družstva nákupní, mlékařská, skladištní a pod.

Význačnou institucí svépomocného sdružování jsou t. zv. kooperativy v Itálii upravené zákony z r. 1904 a 1909 (v listopadu 1920 předložena osnova zákona o jejich reformě). Jsou to dobrovolná sdružení pracovníků a spotřebitelův bez účelů ziskových nebo monopolických, řádně registrovaná, o neurčitém a neobmezeném počtu členů, opírající se o osobní práci společníků. Kapitálová účast společníků jest obmezena částkou 2000 lir, zisk nesouí převyšovati 6% vloženého kapitálu, 10% výtěžku musí se uložit do rezervního fondu, mezi členy nedělitelného. Kooperativám řádně zřízeným a registrovaným poskytuje stát finanční úlevy. Obligatorní revisi kooperativ obstarávají orgány státní. Kooperativy každé provincie konají každoročně valná shromáždění, v nichž projednávají technické i obchodní otázky zdárného vývoje kooperativní činnosti v provincii se týkající. Pro šíření znalostí významu kooperativ jsou čtyři výchovné ústavy v Římě, Bologni, Turině a Palermě.

V Anglii spolky konsumní, které svoji působnost rozšířily i na výrobu, jsou skoro vesměs družstva dělnická; maloživnostnictvo nemá ani valně družstev úvěrních. Jelikož vyspělé anglické bankovníctví úvěrním potřebám po všech stránkách vyhovuje. Také ve Francii jsou skoro vesměs výrobní družstva dělnická, rázu socialistického.

U nás počátky družstevního ruchu řemeslnického spadají jako v Německu do let 1840. a též u nás byly prvními družstva tržnice truhlářské (v Praze již r. 1845, r. 1849 povolena v době velikého vření i v řemeslnictvu peněžní loterie, z jejíhož výtěžku založena r. 1850 »záložna pražských řemeslníků«), zřizovány však též spolky nákupní a j. Sdružovací ruch koncem let 1860. v dělnictvu i v živnostnictvu vzbuzený došel rychlého konce vnitřními nedostatky, namnoze ještě před krisí r. 1873.

Výhodnou právní formu poskytl družstvům zákon o společnostech v ý d ě l k o v ý c h a h o s p o d á ř s k ý c h z 9. dubna 1873 ř. z. č. 70 velice podobný německému zákonu z r. 1868. připustil však vedle ručení neobmezeného též obmezené (na obnos družského členského podílu) a zaváděl povinnost zápisu do rejstříku společenstevního, kdežto v Německu byl zápis jen fakultativní, za to ručení podílníků neobmezené. Německý zákon z 1. května 1889 liší družstva s neobmezeným ručením, družstva s neobmezenou povinností k doplátkům a družstva s ručením obmezeným. U nás jest dale od r. 1893 zavedena obligatorní revisi družstev svépomocných a od

živnostenské novely z r. 1897 usnadněna účast povinných společenstev živnostenských při zřizování a hmotném podporování společných hospodářských podniků pro členy společenstva.

Nieméně svépomocné sdružování, zvl. výrobní, nezapustilo (zvláště v Rakousku) příliš kořenů a výsledky družstev skutečně zřízených nebývaly valně uspokojivé.

IV. Co do prospívání, družstva, jichž účelem jest usnadnění nákupu nebo odbytu nebo úvěru, která tedy nedotýkají se technického procesu aniž samostatnosti živnostníkovy uvnitř dílny, šíří se a prospívají v celku snáze nežli družstva k technickému usnadnění výroby. Dokonce pak s obtížemi se potkává zřizování a prospívání družstev výrobních, kooperativních, která znamenají pro jednotlivé účastníky zásadně i osobní pracovní účast ve společném podniku, a tedy úplné vzdání se podnikatelské samostatnosti a úplné sloučení jejich pracovních sil a kapitálů v jednotný společný podnik, a kladou převeliké nároky na solidaritu i kázeň, technickou znalost i obchodnickou rutinu účastníků. Obtížno je tu sehnati dostatečný kapitál, upravit vhodně rozdělení výtěžků a přijímání nových členů, naléztí ve členstvu způsobilé osoby k technickému a obchodnímu řízení podniku, odstraniti nedostatky autority, osobní lčenice a nedůvěru členstva, nemile nesoucího závislost družstva na zdatnosti, obezřetlosti a poctivosti jediné osoby. Družstva výrobní se nejsnáze hodí v odvětvích, kde hodnota výrobku spočívá v práci a kde moment kapitalistický ustupuje do pozadí (některá odvětví domácího průmyslu, truhlářství, zámečnictví).

V čl. republice první dvě léta (1919 a 1920) hospodářské stoupající konjunktury přinesla nebývalý rozmach družstevnictví, také živnostenského. Byloť ke dni 31. prosince 1920 napočteno družstev neúvěrných:

	v Čechách		na Moravě		ve Slezsku		
	čes.	něm.	čes.	něm.	čes.	něm.	pols.
družstva zemědělská . . .	853	223	449	205	21	44	1
„ živnostenská . . .	832	193	300	76	13	32	—
„ konsumní . . .	707	316	422	08	37	38	21
„ stavební . . .	627	80	193	38	32	22	—
„ jiná spotřebitel- telská . . .	13	—	1	2	—	1	2
společnosti kapitalist. a obecně prospěšné	48	26	24	5	1	1	—
úhrnem . . .	3080	838	1389	424	104	138	24
úhrnem Čechy, Morava, Slezsko	4573 1400 24						

Družstva živnostenská vykazují velmi urychlený vývoj následkem zvýšeného zakládání odbytových družstev dělnických a zejm. i družstev stavebních, především českých v Čechách i na Moravě.

Zhoršené poměry na trhu peněžním a vůbec pokles hospodářské konjunktury přiměl stát zmocniti zákonem ze dne 17. února 1922 č. 84 sb. z. a n. vládu, aby převzala státní záruku do výše 50 mil. K za zápůjčky, které peněžní ústavy poskytnou svazům družstev živnostenských a za úvěry poskytnuté peněžnímu ústředí pro živnostenský úvěr, které se má zříditi (záruka do téže výše, než úvěr v hotovosti, poskytnuta družstvům zemědělským a dělnickým).

V. Veřejná správa podněcuje a podporuje i jinak sdružovací ruch v živnostnictvu. Poskytuje návod k zařízení a správě svépomocných družstev živnostenských i nesplatné subvence k úhradě prvých výloh zakladatelských a zařizovacích, obstarává zdarma právní agendu jejich zřizování, provádí revizi jejich hospodaření, přenechává jim ze zvláštních fondů a dotací pracovní pomůcky a celá strojní zařízení na bezúročné splátky, zpravidla desetileté, poskytuje jim mírně zúročitelné a znenáhla umořitelné zápůjčky peněžní a vyhrazuje družstvům maloživnostenským druhdy i určitou (a v posledních letech rostoucí) kvotu dodávek vojenských.

Veřejná pomoc ovšem nemá trvale nahraditi vlastní přičinění a svépomoc členů družstevních, aniž se smí zvrhnouti v akty humanitní nebo nouzové; družstevní organizaci lze doporučovati a podporovati jen tam, kde je zabezpečena možnost odbytu pro zvýšenou výrobu, dostačitelmost provozovacího kapitálu a obchodnický správně a zdatně řízení družstevního podniku.

§ 30. Kartely, trusty a zájmová společenství.

I. Potřeba předejiti nebezpečím s neobmezenou soutěží pro veškeré podniky spojeným, vedla k tomu, že samostatní podnikatelé téhož společenství zájmového (pravidelně velkovýrobci určitého odvětví průmyslového) sdružují se dobrovolnou soukromoprávní dohodou za účelem společné úpravy výroby a odbytu nebo i poměrů dělnických v kartely, aby tak odstranili nebo zmírnili škodlivé jim účinky volné soutěže a zjednali sobě faktický monopol. Jednotliví podnikatelé zachovávají při tom svoji hospodář-